

Сторінки історії

УДК 1:316.3

В.П.Пішак, В.К.Ташук

МІСТО СВІТОВОЇ НАУКИ І НОБЕЛІВСЬКИХ ЛАУРЕАТІВ (ДО 600-РІЧЧЯ ЧЕРНІВЦІВ)

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

Резюме. З метою визначити історичне місце чернівецької школи в розвитку Європейської світової науки досліджено внесок Буковинської наукової школи до Нобелівського проекту з аналізом долі вчених Erwin Schrödinger, Murray Gell-Mann, Erwin Chargaff і Paul Celan.

Ключові слова: лауреати Нобелівської премії, Північна Буковина.

Вступ. Визначення ролі і місця держави серед інших країн пов'язується з її особистостями, які формують світогляд не тільки своєї країни, а й всього світу. Започатковані проекти на кшталт «100 великих українців» спрямовані на зміцнення державності і реалізації в тому числі програми виховання молодих науковців на історичних прикладах високої наукової і соціальної значущості. Потребують свого визначення історичні зв'язки, що закладені в розвитку науки Північної Буковини, на теренах якої формувалися ланцюги об'єднання сходу і заходу в Європейському континуумі.

Мета дослідження. Визначити історичне місце чернівецької наукової школи в розвитку Європейської світової науки.

Матеріал і методи. Обстеженню піддано історичні та методологічні матеріали про походження, перебування і зв'язки окремих Нобелівських лауреатів та їх внесок у розвиток науки в Північній Буковині.

Результати дослідження та їх обговорення. У переліку Нобелівських лауреатів 12 людей з України, у тому числі це медик Ілля Мечников, економіст Семен Кузнец (Харків – США), фізик Лев Ландау, злит наукової діяльності якого також почався в Харкові.

Що ж привертає увагу в дослідженні Чернівецької когорти Нобелівських лауреатів?

Історія наукових Чернівців пов'язується з 1875 роком, коли імператор Франц Йосиф I підписав закон про заснування Чернівецького університету. «Схід і Захід разом» – кредо новоствореної Буковинської науки. Навчання на німецькій мові, вивчення віршів Котляревського, старослов'янської граматики, на кафедрі східноєвропейської історії викладалася історія України. Відбулася подія, що стверджувала поліетнічність Чернівців. Інакше і не могло бути в місті, яке мало назви українську Чернівці, польську Czernowce, румунську Cernauti, німецьку Czernowitz, чеську Cernovice [1] і за своїм демографічним розподілом на момент відкриття університету в 1890 році складалося з 10.384 українців, 10.000 німців, 17.356 євреїв, 7.624 румунів, 7.610 поляків, армянської спільноти. Вже в 1891-92 навчальному році на трьох фа-

культетах (теологічний, юридичний і філософський), як зазначається в енциклопедії Ф.А.Брокгауз і І.А.Ефрона [1], навчалася 300 слухачів та викладали 36 доцентів. Тут вели дослідницьку роботу вчені Європейського та світового рівня: економіст Й.Шумпетер, юрист Г.Гросс, історик Р.Кайндль, славіст О.Калужняцький, україніст-філолог, шевченкознавець, громадський і політичний діяч, згодом член-засновник Української Академії наук у Києві, президент Могилансько-Мазепинської Академії, професор С.Смаль-Стоцький, композитор і письменник С.Воробкевич та інші. Серед студентів були Іван Франко, Денис Лукіянович, Олександр Колесса, Лесь Мартович, лексикограф Юліан Кобилянський (брат письменниці Ольги Кобилянської). З Чернівецьким університетом пов'язані долі Михайла Драгоманова, Лесі Українки, Володимира Винниченка.

Але метою дослідження було визначення Нобелівських лауреатів Чернівецького гатунку [2]. Отже, чотири прізвища і їх роль в історії, у тому числі, у медицині. Два щасливих і два, на жаль, ні... **Erwin Schrödinger** (Нобелівський лауреат з фізики 1933 року спільно з **Pol Dirac**) і **Murray Gell-Mann** (Нобелівський лауреат з фізики 1989 року) [2] та **Erwin Chargaff** [4] і **Paul Celan** [3]. Що спільного між ними – щаслива доля вчених, первісників спрямувань розвитку людства, нагороди, що, на жаль, отримали не всі, і місто Чернівці...

Австрійський фізик **Erwin Schrödinger** (рис. 1), який закінчив Віденський університет, є батьком квантової механіки, в якій елементи спеціальної теорії відносності Ейнштейна поєднувалися з хвилевим рівнянням **Paul Dirac**, що було застосоване до часток, рухомих з довільними швидкостями. Концепція визнана гідною Нобелівської премії (1933 рік) за «відкриття нових продуктивних форм атомної теорії». Зв'язок **Erwin Schrödinger** з Чернівцями пов'язується з очікуванням посади професора в Чернівецькому університеті, що, на жаль, не відбулося за розпаду Австро-Угорської імперії і після одруження і декількох посад учений отримав у 1921 році посаду професора в університеті Цюриха. Зв'язок з медициною прізвища **Erwin Schrödinger**, також, вочевидь, є досить сумним – видатний учений помер

у Відні 4 січня 1961 року у віці 73 років від туберкульозу.

Рис. 1. **Erwin Schrödinger**, нобелівський лауреат з фізики 1933 року

Більш щільний родинний зв'язок з Чернівцями в наступного вченого – **Murray Gell-Mann** (рис. 2),

Рис. 2. **Murray Gell-Mann**, нобелівський лауреат з фізики 1969 року

батьки якого Артур і Поліна (Райхштайн) Гелл-Манн народились і жили в Чернівцях, емігрували до США, де обдарований юнак вже в 15 років поступив до Йельського університету, у 22 роки отримав докторську ступінь з фізики, працював з **Enrico Fermi**, отримав звання професора в Каліфорнійському технологічному інституті, вивчав теорію фізики елементарних часток – каонів, гіперонів, створивши квантову теорію «моделі восьмиричного шляху», яку до цього ж об'єднав із «вісімкою шляху», характерною для буддизму. Взагалі вчений є дуже парадоксальним, так, створивши концепцію частинок - кварків, з яких складаються адрони, саму назву запозичив з роману **James Joyce** «Finnegan's Wake» з фрази «три кварка для містера Марка». Свою підсумкову книгу вчений назвав «Кварки і ягуар: пригоди в простому і складному», що запозичив з вірша Артура Шжэ «Світ кварка безпосередньо пов'язаний з ягуаром, що кидається вночі». А в лекції Нобелівського лауреата "Getting creative ideas", яку **Murray Gell-Mann** нещодавно прочитав у Московському університеті, ілюструючи пробле-

ми розвитку науки через насичення (saturation), інкубацію (incubation), озорювання (illumination), верифікацію (verification), він прикрасив жартом – прикладом концепту відкриття **A. Einstein** – спочатку було $E = m\langle a \rangle^2$, потім $E = m\langle b \rangle^2$ і, нарешті, $E = m\langle c \rangle^2$! У відповідь, як учений спілкувався з **Albert Einstein**, він відповів – «Ми завжди казали один одному – Добрий день!». **Murray Gell-Mann** живе в науці за принципом «Чому б і ні?» – "Keep asking "Why not?" And one day you'll find a really great reason why not?", і це теж є властивим для вихідця з Чернівців.

На жаль, історія ще двох вчених, життя яких було так чи інакше пов'язане з Чернівцями, складалася не досить вдало. Що об'єднало здавалося би зовсім різні постаті – **Erwin Chargaff** і **Paul Celan**, вчений і поет – трагедії невизнаних геніїв.

Erwin Chargaff (рис. 3) народився в Чернівцях 12 серпня 1905 року, мав природний дар до вивчення мов – американські колеги визнавали його мовну перевагу над ними. Закінчивши Віденський університет, працював у Йельському університеті, Берлінському, Центрі Пастера в Парижі, нарешті, емігрувавши до Нью-Йорка, приступив до роботи в Колумбійському університеті, де отримав звання професора в 1952 році. Видатний чернівчанин був нагороджений медаллю Пастера (1949 рік) і Національною медаллю науки (1974 рік), однак так і не отримав Нобелівської премії, хоча довів, що кількість аденину в молекулі ДНК дорівнює кількості тиміну, а кількість гуаніну – кількості цитозину. Таким чином, були відомі всі компоненти молекули ДНК і багато що про їх взаємини, світу залишалося зробити логічне зусилля і звести ці деталі воедино так, щоб вийшла структурна формула ДНК, тобто **Watson-Crick** структура. **Erwin Chargaff** написав ученим всього світу про несправедливе його усунення з Нобелівських перегонів і став запеклим полемістом в теорії молекулярної біології [4].

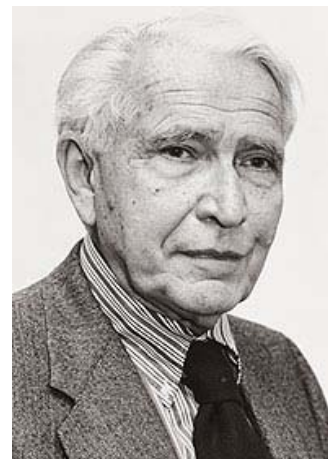

Рис. 3. **Erwin Chargaff**, який не став нобелівським лауреатом

І, нарешті, найбільш трагічна постать ще одного чернівчанина, який був висунутий на Нобелівську премію і, на жаль, не отримав її – **Paul Celan** (рис. 4). Пізнім весняним вечором 1970 року він кинувся з Мірабо – одного з Паризьких мостів – у

Сену. У кишені загиблого знайшли документ, що повідомляв, що це був **Пауль-Лео Antshel (Анчель)**, громадянин Австрії 1920 року народження, за національністю – єврей, професія – літератор, у Парижі жив постійно з 1950 року. Під час окупації 20-річний юнак втратив всіх близьких, жив у Румунії, Австрії, Франції, літератор трагічної поезії, блискучий перекладач, завдяки якому Німеччина познайомилася з творчістю Олександра Блока, Сергія Єсеніна, Осипа Мандель-

Рис. 4. **Paul Celan**, який не став нобелівським лауреатом штама, Поля Валері, Артюра Рембо... Людина, яка отримала вищу літературну винагороду Німеччини – премію Георга Бюхнера, поет Голокосту і періоду денацифікації Німеччини, а його «Фуга смерті» увійшла у всі антології німецької поезії ХХ сторіччя. І одночасно, знову фіксуємо зв'язок з медициною – навчання у Франції в Туринському університеті з медицини, замість якої, після аншлюсу, повернення до Чернівців і студіювання

літератури. «...Тебе зустріне свинцевою він кулею призначена зустріч з тобою...», так очікував майбутнього поет, номінований в лауреати найвищої премії, що не зміг забути всі жахи війни [3].

Отже, маленьке наукове дослідження-есе свідчить, що науковий, медичний і літературний слід талановитих нащадків Буковинської землі є надзвичайно важливим, а представлена четвірка талановитих учених – **Erwin Schrödinger, Murray Gell-Mann, Erwin Chargaff і Paul Celan** залишила Буковинський внесок у світовій науці і є достойною цією згадкою напередодні святкування 600-річчя Чернівців.

Висновок

Проведений аналіз свідчить про відсутність розподілу у «великій» науці детермінації «провінція/метрополія», а отже і про науковий внесок Буковинської складової у світову науку.

Література

1. Брокгауз Ф.А. Энциклопедический словарь / Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон // available from: URL: <http://www.infoliolib.info/sprav/brokgaus/5/5139.html>.
2. Лауреаты Нобелевской премии: Энциклопедия: © The N.W. Wilson Company, 1987. – Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1992 // available from: URL: <http://www.library.by/special/nobel/index.htm>.
3. Глазова А. Jedem das Seine – die Seine für Celan / А.Глазова // available from: URL: <http://www.vavilon.ru/textonly/issue6/glazova.htm>.
4. Judson H.F. No Nobel Prize for Whining / H.F.Judson // The New York Times. – Jan. 18, 2008 // available from: URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Erwin_Chargaff.

ГОРОД МИРОВОЙ НАУКИ И НОБЕЛЕВСКИХ ЛАУРЕАТОВ (К 600-ЛЕТИЮ ЧЕРНОВЦОВ)

В.П.Пишак, В.К.Ташук

Резюме. С целью определения исторической позиции Черновицкой школы в развитии Европейской мировой науки исследовано вклад Буковинской научной школы в Нобелевский проект с анализом судьбы ученых Erwin Schrödinger, Murray Gell-Mann, Erwin Chargaff і Paul Celan.

Ключевые слова: лауреаты Нобелевской премии, Северная Буковина.

COMMEMORATING THE 600TH ANNIVERSARY OF CHERNIVTSI

V.P.Pishak, V.K.Taschuk

Abstract. For the purpose of finding a historic position of the Chernivtsi school in the development of European world science the contribution of the Bukovinian scientific community to the Nobel project has been investigated with an analysis of the fate of the scientists Erwin Schredinger, Murray Gell-mann, Erwin Chargaff and Paul Celan.

Key words: Nobel Prize winners, North Bukovina.

Bukovinian State Medical University (Chernivtsi)

Buk. Med. Herald. – 2008. – Vol.12, №2.–P.142-144

Надійшла до редакції 23.01.2008 року